

V. RECENZJE

Katalog dokumentów i listów królów polskich z Archiwum Państwowego w Gdańsku (do 1492 roku), oprac. Marcin Grulkowski, Beata Możejko, Sobiesław Szybkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2014

Zapotrzebowaniu środowiska historycznego na edycje katalogów dokumentów i listów przechowywanych w archiwach polskich dawano wyraz niejednokrotnie, w publikacjach i podczas dyskusji na konferencjach naukowych. Dlatego polscy i zagraniczni badacze z wielkim zainteresowaniem oczekiwali na druk katalogu dokumentów i listów z Archiwum Państwowego w Gdańsku. Instytucja ta (powstała w 1902 r.) pomimo zniszczeń w czasie II wojny światowej, ma nadal jeden z największych w skali Polski zbiór późnośredniowiecznych dokumentów i listów zachowany w oryginałach i kopiach¹. Przeważająca część tej spuścizny znajduje się w ogólnym zbiorze tzw. Archiwum miasta Gdańska, w dziale Dokumenty i listy miasta Gdańska. W zespole tym znajdują się m.in. przywileje władców polskich wydane dla Gdańska; potwierdzenia przywilejów, dekrety, mandaty królewskie, korespondencja polskich monarchów z władzami samorządowymi miasta oraz materiały dotyczące spraw finansowych, gwarancji żeglugi, spraw religijnych, stosunków wewnętrznych, w tym sporów mieszkańców z władzami miasta. Mniejsza liczba tego typu źródeł jest przechowywana w Archiwum miasta Elbląga, Archiwum miasta Malborka, Archiwum miasta Pucka oraz w zespołach różnych instytucji duchownych (klasztor brygidek w Gdańsku) i wsi pomorskich. W zasobie Archiwum Państwowego w Gdańsku znajdują się liczne dokumenty i listy z terenu Rzeszy (zwłaszcza z miast hanzeatyckich), Inflant i krajów skandynawskich, Niderlandów, Francji i Anglii. Z innych wystawców dokumentów i listów adresowanych do władz miasta Gdańska należy wymienić: zakon krzyżacki w Prusach, książąt mazowieckich, książąt litewskich, dostojników polskich i litewskich, klasztory i duchowieństwo świeckie. Wśród bogatych archiwaliów gdańskich pokaźną grupę stanowią dokumenty i listy polskich monarchów z dynastii Jagiellonów. Dotychczas jednak tylko nieliczne dyplomy i listy były przedmiotem

¹ *Archiwum Państwowe w Gdańsku. Przewodnik po zasobie*, oprac. C. Biernat, Warszawa-Łódź 1992, s. 234-237.

większego zainteresowania edytorów². Dlatego słuszną była inicjatywa opublikowania regestów dokumentów i listów królów polskich do 1492 r., tj. do śmierci Kazimierza Jagiellończyka.

Omawiana edycja dokumentów i listów królewskich do 1492 r. została przygotowana w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki³ przez gdańskich badaczy: Marcina Grulkowskiego, Beatę Możejko i Sobiesława Szybkwoskiego. Omawiany tom liczy 490 regestów dokumentów i listów królów polskich z lat 1295–1492. Są to dwa dokumenty Przemysła II (zachowane w kopii), dziewięć dokumentów i listów Władysława Jagiełły (dwa oryginały, pięć kopii i dwa falsyfikaty znane z kopii), dwa dokumenty i listy Władysława III (jeden oryginał i jedna kopia). Najwięcej regestów dokumentów i listów (468) dotyczy okresu panowania Kazimierza Jagiellończyka. Wydawcy zamieścili także regesty jednego dokumentu (z 1440 r.) i jednego listu (z 1441 r.) tego władcy, które zostały wystawione w okresie jego rządów wyłącznie w Wielkim Księstwie Litewskim oraz regesty sześciu unikalnych listów królewicza Kazimierza Kazimierzowica (późniejszego świętego) z okresu sprawowania przezeń władzy namiestniczej w Koronie na początku lat osiemdziesiątych XV w.

Warto w tym miejscu wspomnieć, iż początkowo planowano wydać regesty dokumentów i listów polskich monarchów do 1506 r., tj. do końca rządów Aleksandra Jagiellończyka. Jednak ogrom materiału i możliwości finansowania tak dużego przedsięwzięcia spowodowały, że postanowiono podzielić cały materiał na dwie części. Pierwszy tom obejmuje okres do 1492 r., a drugi (przygotowany przez Sobiesława Szybkwoskiego) dotyczy lat 1492–1506. Edycja Szybkwoskiego (oddana do druku) obejmuje materiał źródłowy następców króla Kazimierza Jagiellończyka na tronie polskim: Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka. W publikacji umieszczono także listy młodszych synów króla Kazimierza (Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka), sporządzonych za życia tego monarchy. Do tej grupy należy dodać jeden list królowej Elżbiety, żony Kazimierza Jagiellończyka oraz siedem listów królewicza Zygmunta (późniejszego Zygmunta I Starego), wystawionych do końca 1506 r. W przygotowanym do druku tomie znalazło się 247 regestów dokumentów i listów Jana Olbrachta, Aleksandra Jagiellończyka, Zygmunta I i Elżbiety Rakuszanek.

Katalog dokumentów i listów królewskich (do 1492 roku) składa się ze wstępu, wykazu skrótów, bibliografii, konkordancji (obejmującej zestawienie starych sygnatur obowiązujących w gdańskim archiwum do początków XX w. i najczęściej spotykanych w starej literaturze i wydawnictwach źródłowych z tego okresu, z sygnaturami obecnymi) oraz katalogu regestów dokumentów i listów królewskich. Autorzy wykonali imponującą kwerendę we wszystkich zespołach, w których przechowywane są oryginalne dokumenty i listy oraz ich samoistne kopie.

² *Akta stanów Prus Królewskich*, t. 1–2, wyd. K. Górski, M. Biskup, Toruń 1955–1957; *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. 1–5, hg. M. Toeppen, Leipzig 1873–1886; *Acten der Ständetage Preussens, Königlichen, Anteils (Westpreussen)*, hg. F. Thunert, Bd. 1: 1466–1479, Danzig 1896; M. Pelczar, *Miscellanea archiwalne z drugiej połowy XV wieku*, „Rocznik Gdański”, t. 12, 1938, s. 177–195; P. Simson, *Geschichte der Stadt Danzig*, Bd. 1: *Von Anfängen bis 1517*, Danzig 1913; Bd. 4: *Urkundenbuch*, Danzig 1918.

³ NPRH mod. 1.1, nr rej. 11H 11 005480, nr umowy 0068/FNiTP/H11/80/201110.

Objęła ona dział: „Dokumenty i listy miasta Gdańska” oraz analogiczne zespoły dotyczące Elbląga i Malborka, a także zespoły instytucji kościelnych oraz wsi pomorskich. Przeprowadzono również sondażową kwerendę w zespołach aktowych, w których można było spodziewać się znalezienia dokumentów i listów wciągniętych w formie kopii. Dlatego badaniem objęto zespół gdańskiej historiofilii niepublicznej oraz analogiczne zespoły elbląskie. Wspomniana kwerenda była sondażowa (za pośrednictwem inwentarzy archiwalnych), dlatego niewykluczone, że w tych obszernych zespołach mogą się jeszcze kryć nieznanne dotąd dokumenty i listy królewskie. Warto podkreślić, że przedmiotem zainteresowania wydawców były dokumenty i listy królewskie zachowane w zasobie archiwum gdańskiego w pełnych tekstach, a nie regestach. W przygotowanym przez gdańskich badaczy tomie dostrzec można pewne inspiracje układem zastosowanym w katalogach dokumentów i listów z Archiwum Państwowego w Toruniu, opracowanych przez Andrzeja Radziwińskiego i Janusza Tandeckiego⁴. Jednak historycy gdańscy wprowadzili istotne zmiany, zwiększając liczbę formuł podawanych w regestach *in extenso*. Dotyczy to adresu i salutacji, intytulacji, listy świadków, datacji i formuł kancelaryjnych. Dlatego przyjęty w katalogu schemat wygląda następująco:

Numer regestu.

Miejsce i rozwiązana data wystawienia.

Regest w języku polskim zawierający najważniejsze treści źródła; w nawiasach kwadratowych kursywą podawane są fragmenty źródła w języku oryginału.

1. Obecna i stare (w nawiasie) sygnatury.
2. Status źródła (oryginał, kopia), materiał pisarski, język źródła, wymiary (w milimetrach), informacja dotycząca pieczęci (średnica w milimetrach) oraz ewentualnych współczesnych i późniejszych notach dorsalnych. Informacja o kopiach źródła znajdujących się poza Archiwum Państwowym w Gdańsku (głównie dotyczy to kopii przechowanych w Metryce Koronnej w AGAD).
3. Informacja o umiejscowieniu adresu i salutacji oraz adres i salutacja w języku oryginału kursywą.
4. Tytułatura wystawcy (intytulacja) kursywą. Do tego punktu zgłaszam uwagę, gdyż tytułatura królewska wchodzi w skład intytulacji (obok m.in. imienia wystawcy i formuły legitymizującej). Dlatego należało podać: 4. Intytulacja (tytułatura) kursywą.
5. Formuły grzecznościowe kursywą.
6. Lista świadków kursywą (w przypadku dokumentów).
7. Koroboracja kursywą (w przypadku dokumentów).
8. Datacja w języku oryginału kursywą
9. Formuły sprawcze (*datum per manus*, relacja, podpisy) kursywą. W punkcie tym podawano również formułę koroboracyjną, jeśli była stylistycznie powiązana z formułą sprawczą.
10. Dotychczasowe edycje.

⁴ A. Radziwiński, J. Tandecki, *Katalog dokumentów i listów krzyżackich Archiwum Państwowego w Toruniu*, t. 1 (1251–1454), Warszawa 1994; tychże, *Katalog dokumentów i listów krzyżackich oraz dotyczących wojny trzynastoletniej z Archiwum Państwowego w Toruniu*, t. 2 (1454–1510), Warszawa 1998.

Jeśli brakowało informacji dotyczących któregoś z punktów, wówczas był on pomijany; najczęściej dotyczyło to punktu dziesiątego. Zastosowany schemat w pracy nad katalogiem zasługuje na duże uznanie i będzie stanowić wytyczne dla badaczy opracowujących późnośredniowieczne dokumenty i listy przechowywane w polskich archiwach. Z dotychczasowych publikacji cenne są opracowania Ewy Suchodolskiej⁵ oraz katalogi dokumentów z Archiwum Państwowego w Lublinie autorstwa Marii Trojanowskiej⁶. Katalog Suchodolskiej był częścią rozprawy doktorskiej, dlatego znajdują się tam obszernie komentarze na temat analizy formalnej i autentyczności zamieszczonych dokumentów. Wydawcy podając fragmenty tekstów źródłowych w języku źródła zastosowali wytyczne zawarte w projekcie instrukcji wydawniczej dla źródeł średniowiecznych i wczesnonowożytnych przygotowanej przez Adama Wolffa⁷. Natomiast dla tekstów źródeł w języku niemieckich wykorzystali zasady edytorskie opracowane przez Waltera Heinemeyera⁸. Informacje na temat osób i miejscowości, które wystąpiły w regestach po raz pierwszy, zamieszczono w przypisach rzeczowych. Imiona ogólnochrześcijańskie podano we współczesnej formie polskiej, za wyjątkiem imion mieszczan gdańskich, toruńskich, elbląskich, królewieckich i malborskich, które podano we współczesnej formie niemieckiej.

W ramach realizacji projektu badawczego nad katalogiem dokumentów i listów królów polskich z Archiwum Państwowego w Gdańsku powstały interesujące publikacje z zakresu sfragistyki, m.in. Marcina Grulkowskiego⁹ i Sobiesława Szybkowskiego¹⁰.

Korzystający z Katalogu zwraca uwagę na bibliografię. Jest to obszernie zestawienie, obejmujące 60 pozycji źródłowych i 227 z zakresu literatury. Świadczy to o dobrym warsztacie naukowym gdańskich badaczy. Do zamieszczonej bibliografii miałbym tylko jedno uwagę, mianowicie zabrakło w niej nowej edycji metryk uniwersytetu krakowskiego z XV w., cennej pomocy przy redagowaniu przypisów¹¹.

Podsumowując edycję regestów dokumentów i listów królów polskich do 1492 r. przygotowaną przez Grulkowskiego, Możejko i Szybkowskiego, należy z wielkim uznaniem ocenić pracę Autorów, którzy dotarli do możliwie wszystkich zachowanych źródeł z Archiwum Państwowym w Gdańsku i opisali je zgodnie z przyjętym schematem. Wydawcy przeprowadzili czasochłonną kwerendę w źródłach drukowanych dotyczących Polski i krajów ościennych, a także

⁵ E. Suchodolska, *Regesty dokumentów mazowieckich z lat 1248–1345*, Warszawa–Łódź 1980.

⁶ M. Trojanowska, *Katalog dokumentów miasta Lublina 1317–1792*, Lublin 1996; *Katalog dokumentów różnej proveniencji 1397–1794*, oprac. M. Trojanowska, Lublin 1998.

⁷ A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „*Studia Źródłoznawcze*”, t. 1, 1957, s. 155–180.

⁸ W. Hainemeyer, *Richtlinien für die Regestierung von Urkunden* [w:] *Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen*, hg. v. demselben, Marburg-Köln 1978, s. 7–15.

⁹ M. Grulkowski, *Kilka uwag o pieczęciach z okresu panowania Kazimierza Jagiellończyka*, „*Studia Źródłoznawcze*”, t. 51, 2013, s. 19–32.

¹⁰ S. Szybkowski, *Przyczynki do sfragistyki Jagiellonów na podstawie materiałów z Archiwum Państwowego w Gdańsku*, „*Rocznik Gdański*”, t. 71/72, 2011/2012, s. 9–18.

¹¹ *Księga promocji wydziału sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV w.*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, W. Swoboda, Kraków 2000; *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, t. 1, Kraków 2004.

rozległą kwerendę w literaturze przedmiotu przy redagowaniu przypisów. Słuszna była decyzja o włączeniu do tomu jednego dokumentu i jednego listu Kazimierza Jagiellończyka z okresu sprawowania przezeń władzy (wyłącznie) w Wielkim Księstwie Litewskim oraz listów królewicza Kazimierza Kazimierzowica. Cały materiał dyplomatyczny (regesty dokumentów i listów królewskich) został wydany poprawnie i zgodnie z zasadami edytorskimi. Słusznie wydawcy zwrócili uwagę na fakt, że w przywileju Kazimierza Jagiellończyka z 2 VIII 1476 r. (regest nr 218), w którym przenosił wieś Szlagnowo na Żuławach Małych z prawa pruskiego na chełmińskie wystąpiła błędnie tytulatura pomezkańska w brzmieniu: *Kazimirus Dei gracia rex Poloniae nec non terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuiaviae magnus dux Litwaniae, Russiae, Prussiaeque ac Culmensis, Elbingensis et Pomesanie dominus et heres*. Na zachowanych dokumentach króla z lat 1454–1492 nigdy nie spotykamy tytułu nawiązującego do Pomezanii. Jest to prawdopodobnie błąd pisarza, który zamiast *Pomeranie* napisał *Pomesanie*. Zauważmy, że analizowany dokument zachował się wyłącznie w kopii pochodzącej z końca XVIII w. Natomiast we współczesnym regescie dokumentu zamieszczonym w Metryce Koronnej brak tytulatury królewskiej. Trzeba jednak sprostować informację podaną przez wydawców dotyczącą regestu tego dokumentu zachowanego w Metryce Koronnej. Znajduje się on w Metryce Koronnej nr 12 na karcie 247v. Regest dokumentu Kazimierza Jagiellończyka z 6 III 1454 r. (regest 16, punkt 10) znajduje się w inwentarzu Archiwum Koronnego Krakowskiego, Erazma Rykaczewskiego, na stronie 86, a nie 82. Wydawcy niesłusznie podali (regest 348, przyp. 2), że Elżbieta Rakuszanka (von Habsburg) była córką króla rzymskiego, czeskiego i węgierskiego Albrechta Habsburga i Katarzyny Luksemburskiej. Matką Elżbiety Rakuszanki była Elżbieta, jedyna córka Zygmunta Luksemburskiego z jego związku z Barbarą Cylejską. Można uściślić informacje podane na temat Adama z Wilkanowa h. Lis, tenentariusza w Bratianie (regest 374, przyp. 1). Występuje on tylko w 1475 r. z urzędem chorążego wyszogrodzkiego (AGAD, MK 5, k. 56v). Król Kazimierz Jagiellończyk przebywał w Toruniu w 1485 r. (regest 379, przyp. 1) od 8 marca do 19 kwietnia¹². W całej edycji znaleźć można tylko nieliczne literówki, co w zasadzie nie obciąża autorów tak obszernego katalogu.

Po zapoznaniu się z treścią recenzowanej publikacji z pełnym przekonaniem uważam, że edycja ta stanowi ważną pomoc dla polskich i zagranicznych badaczy, zajmujących się historią późnośredniowiecznej Polski i krajów ościennych. Precyzyjnie zredagowane regesty, informacje o formułach dyplomatycznych (zwłaszcza cenne dla badaczy pełne brzmienie intytulacji królewskiej), obszerne informacje z zakresu sfragistyki Jagiellonów, pieczołowicie przygotowane przypisy, świadczą o znakomitym warsztacie naukowym Grulkowskiego, Możejko i Szybkowskiego. *Katalog dokumentów i listów królewskich* stanowi też doskonałą wizytówkę gdańskiego wydawnictwa uniwersyteckiego.

Janusz Grabowski
(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

¹² G. Rutkowska, *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa 2014, s. 315–316.